

”Hirmuista! Mitä tästä tulee?” – J. K. Paasikivi 1944–48

Tuomo Polvinen: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4. 1944–1948. WSOY 1999 Juva. 641 s.

■ Professori Tuomo Polvisen käydessä aikanaan käsiksi Paasikiven elämäkertaan hän kaavaili selviävänsä kolmella, ehkä neljällä niteellä. Neljäs osa käsittelee aikaa syksystä 1944 kesään 1948. Tulossa on vielä yksi osa, jossa päästään Paasikiven vaiherikkaan elämän loppuun vuoteen 1956. Biografian sivumääräinen laajeneminen ei missään nimessä ole pahasta: Paasikivi oli halki elämänsä monessa mukana, itsenäisen Suomen ensivaiheiden merkittävimpiä vaikuttajia, ja vuoden 1944 jälkeen keskeisesti muotoilemassa Suomen sodan jälkeistä ulko- ja sisäpoliittista suuntaa, ensin kahden hallituksen pääministerinä ja maaliskuusta 1946 alkaen tasavallan presidenttinä.

Polvinen toteaa, että vaaran vuosinakin tunnetut ja kohdehenkilön sanoin ”hirmuiset vuodet” 1944–48 muodostavat Paasikiven monivaiheisen uran merkittävimmän jakson. Tästä ei voi olla eri mieltä. Iäkäs valtioneuvos tarttui määrätietoisesti valtiolaivan ohjiin ja pyrki ohjaamaan sen sodanjälkei-

sestä murroksesta selvemmillä vesille. Aika oli täynnä draamaa, mistä Paasikiven julkaisut päiväkirjat ovat antaneet enemmän kuin viitteitä.

Polvinen taustoittaa perusteelliseen tyyliinsä Paasikiven toimintaa ja perustaa henkilökuvansa laajaan alkuperäismateriaaliin, eikä vain Paasikiven omaan. Ajan lähteistö ja viime vuosina tuotettu tutkimus tarjoaa mainiot lähtökohdat Paasikiven toiminnan tarkastelulle. Polvisen metodi, ajan ilmiöiden tarkastelu ja Paasikiven toiminnan problematisointi niiden yhteydessä, laajentaa tutkimusta ja jättää kohdehenkilön välistä taka-alalle, mutta samalla laajentaa kuvaa niistä puitteista, joissa sodanjälkeiset poliittiset vaikuttajat, ennen muita tietysti Paasikivi, joutuivat tekemään maan kannalta tärkeitä ja usein niin hankalia ratkaisuja. Tällaisenaan Polvisen tutkimus kasvaa sodan jälkeisen poliittisen historian perusteokseksi ja palkitsee sellaisena moninkertaisesti viitseliään lukijansa.

Mikä sitten nosti Paasikiven politiikan parrasvaloihin syksyllä 1944. Polvisen elämäkeran ilmestymisen aikoihin Jukka Seppinen esitti tämän lehden palstoilla käsityksen, että Paasikivi olisi vuodattanut keväällä 1944 sotilastietoja venäläisille, mistä nämä olisivat siten palkinneet hänet.¹

Polvinen ei itse viittaa näin raadolliseen tulkintaan, vaan löytää useita hyvin perusteltuja syitä: venäjänkielisellä Paasiki-

1. Jukka Seppinen, ”Paasikiven nousu valtaan vuonna 1944”, *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1999, 267–269.

vellä oli pitkä kokemus idän-suhteiden hoidossa, hän oli toiminut rauhanoppositiion ”tietynlaisena” henkisenä johtajana ja sellaisena nautti kannatusta niin vasemmalla kuin tietyissä porvarillisissa piireissä. Lisäksi, eikä vähäisimpänä, tarvittiin uusia vastuunkantajia, jotka eivät arkaileet luoda suhteita voittajasuurvaltaan Neuvostoliittoon, josta Paasikiven arvion mukaan oli kehittynyt pitkäksi ajaksi eteenpäin Manner-Euroopan johtava suurvalta. Siihen piti luoda hyvät suhteet, joihin naapurisuurvalta voisi luottaa.

Keskeistä oli myös se, että Paasikivellä oli myös liittoutuneiden valvontakomission tuki. Polvinen korostaa, että Paasikivi oli ainoa suomalainen ei-kommunistinen poliitikko, jonka Stalin tunsikin henkilökohtaisesti ja jota hän myös arvosti. Vaikka tälläkään yksin ei olisi ollut ratkaisevaa merkitystä, Seppisen tulkinta Paasikiven nousun syistä tuntuu haetulta ja kaipaa ainakin lisää todisteita. Kunnes Seppinen ne esittää, Polvisen rationaaleja ja Paasikiven taustaa luotaavia selityksiä on pidettävä uskotavampina.²

Polvinen on voinut hyödyntää suhteellisen laajasti Neuvostoliiton arkistoja. Se on onneksi tutkimukselle ja tekee siitä jännittävän. Pitkin matkaa käy selville, mihin Stalin, Molotov ja Ždanov pyrkivät ja mikä Paasikiven rooli heidän tavoitteenasetteluissaan oli. Toisaalta Paasikiven elämän-

makuiset ja joskus katkeratkin päiväkirjakommentit asettuvat neuvostotulkintoja vastaan oikeisiin yhteyksiinsä ja tulevat ymmärrettävämmiksi.

Neuvostoarkistojen valossa suomalainen poliittinen todellisuus ei ollut kaunis. Porvarillisten piirien ja Paasikivenkin kommunisteihin kohdistama epäluulo saa vahvistuksensa. Heidän isänmaallisuutensa jätti paljon toivomisen varaa. He vuotivat auliisti kaiken Kremliin ja panettelivat hallituskumppaneitaan sen kun ehditvät, ehdottivatpa Suomen liittämistä Neuvostoliittoonkin. Pääministeri Mauno Pekkala, niin entinen sosiaalidemokraatti kuin olikin, kuului samaan kastiin, jos kohta hänessä Paasikiven mielestä oli muuan hyvä puoli: hän oli laiska ja juoppo, eikä sellainen tee vallankumousta.

”Hirmuisina vuosina” 1944–48 Paasikivi ei salaillut ajateluunsa liittyvää pessimismää, jonka mukaan aina tuli ottaa huomioon pahin mahdollinen vaihtoehto. Tästä pessimismistä Polvisen tutkimus vilisee esimerkkejä, mutta kuten kirjoittaja toteaa, pessimismi ei saanut johtaa passiiviseen alitumiseen vaan realistiseen tilanteenarviointiin pohjautuvaan määrätietoiseen toimintaan. Tätä linjaa Paasikivi noudatti, mutta jotkut poliitikot näkivät vain hänen synkät purkauksensa ja tekivät niistä negatiiviset johtopäätökset: ”Nyt se Ukko taas purkaa pahaa siunaan, eikä kuuntele ketään eikä ymmärrä mitään...”

Pääministeriksi tultuaan Paasikiven tavoitteena oli lopullisen rauhansopimuksen aikaansaaminen. Sen tiellä oli

monta estettä, ei vähiten valvontakomission vaatimus Neuvostoliiton osoittamien sotasyllisten tuomitsemiseksi. Paasikivi ja oikeusministeri Urho Kekkonen yrittivät viivyttellä ja selvittää asiassa tarvitsematta turvautua taannehtivaan lainsäädäntöön. Mikään ei kuitenkaan auttanut, vaikka Paasikivi harasi vastaan viimeiseen asti ja sai Kekkonen eräänkin kerran uhkaamaan erolla.

”Tämä on hirmuista. Aina viime vuoden elokuusta lähtien on tämä asia ollut vuorenpainoisena minun ja hallituksen jäsenten päällä.” Paasikiven päiväkirjamerkintä kuvaa, kuinka raskaasti hän asiaan suhtautui. Vaikka Kekkonen paljolti hoiti sotasyllisyystutkintaa ja sai kantaa suurimman julkisen helteen, Paasikivi seurasi tarkoin proseduuria, käytti omakohtaisia puheenvuoroja ja muokkasi mielipiteitä kokoomuspuolueessa ja sai presidentti Mannerheimin myöntymään lakiesityksen antamiseen. Lopulta Paasikivi joutui, Mannerheimin ollessa sairauden takia estyneenä, myös vahvistamaan sotasyllisyyslain.

Polvinen pitää kiistattomana sitä, että näistä Suomen lain vastaisista oikeudenkäynneistä ei Neuvostoliiton painostuksen vuoksi olisi voitu välttyä, mutta lisää: ”Paasikiven johdolla käydyn, puoli vuotta kestäneen puolustustaistelun tulosta ei voi pitää huonona.” Prosessin tultua hoidetuksi Paasikivi jakoi auliisti kiitosta Kekkoselkin, jonka ymmärsi erimielisyyksistä huolimatta ajatelleen maan parasta: ”Kekkosen on koko minun hallituskauteni kantanut raskaan taakan ja teh-

2. Vrt. myös Tuomo Polvinen, Paasikiven ”hirmuisen vuodet”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2000, 99–101.

nyt hyvää työtä ja hyviä palveluksia maalle.”

Ždanoville Stalin oli syksyllä 1944 antanut ohjeeksi menetellä varovaisesti, sisäisiä häiriötekijöitä oli vältettävä. Sodan ollessa vielä kesken tilanne Suomessa tuli pitää vakana. Oli pyrittävä neuvostomyönteiseen tai ainakin sen kanssa asioimaan pystyvään hallitukseen. Sosialismin toteuttaminen ”historian lakien mukaisesti” sai jäädä kauemmaksi tulevaisuuteen.

Otetta kiristettiin vasta pari vuotta myöhemmin, kylmän sodan tehdessä tuloaan. Tuolloin suomalaisen yhteiskunnan vastustuskyky oli jo huomattavasti suurempi. Ja kommunistien etsikköaika oli mennyt ohi – he olivat osoittautuneet liian heikoiksi ulkonaisesti peloteltavista demonstraatioista huolimatta. Kreml olisi mieluusti nähnyt heidän täälläkin ottavan vallan, mutta ei katsonut itse voivansa tarttua voimakkeisiin. Siihen vaikuttivat äskeiset historialliset kokemukset, joita Molotov muisteli 1970-luvulla:

”Miten armeliaasti me kohdelimme Suomea. Olimme viisaita, kun emme vallanneet sitä. Se olisi ollut pysyvä haava... Ihmiset siellä ovat itsepäisiä, hyvin itsepäisiä.” Historialliset kokemukset olivat vaikuttaneet myös siihen, että suomalaisiin kommunisteihin ei täysimääräisesti luotettu.

Paasikivi näyttää aluksi suhtautuneen aika luottavaisesti kommunisteihin. Vuonna 1946 hän kuitenkin oli menettänyt luottamuksensa. Hän joutui tuon tuostakin tähdentämään, että sisä- ja ulkopoliittikka on pidettävä erillään toisistaan.

Neuvostoliiton sotilaalliset intressit, joita Polvisen mukaan Paasikivi piti Suomen suunnalla keskeisinä, oli täytettävä sataprosenttisesti, mutta muut asiat oli pidettävä omissa käsissä. Perinteinen yhteiskuntajärjestys oli säilytettävä ennallaan ja sosialisointivaateille sanottava kylmästi ei.

Paasikivi asettui myös virkamieskunnan puhdistuspyrkimysten tielle. Virkanimityksissä hän painotti ensisijaisena kriteerinä virkaikää. Tätä on pidetty hänen konservatiivitaustastaan kumpuavana vanhoillisuuden merkinä, mutta Polvinen korostaa, että kysymyksessä oli tehokas puolustuskeino kommunistien yrityksiä vastaan vallata asemia virkakoneistossa. Suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen stabiiliteetti vaati, että virat pysyivät systeemiin juurtuneiden, luotettavina pidettyjen henkilöiden käsissä.

Aiempi tutkimus on valaisut monipuolisesti YYA-neuvottelujen kulkua ja itse sopimusta. Polvinen lähestyy asiaa Kremlin arkistomateriaalin pohjalta ja analysoi monelta kannalta Paasikiven roolia ja merkitystä YYA-neuvotteluissa. Selvää on, että Neuvostoliiton, ja ennen kaikkea suomalaisten kommunistien, tavoitteena oli neuvottelujen avulla lähentää Suomea sosialistiblokkiin. Paasikiven ansioksi Polvinen lukee suomalaisten menestyksen, joka teki tyhjiksi kommunistien aiheet pitemmälle menevästä sopimuksesta. Tässä presidentti osasi taitavasti käyttää hyväksi eduskunnan taipumattomuutta.

Paasikivi, kuten vastuunalaiset porvarilliset piirit, va-

rautui kommunistien vallankaappausyritykseen huhtikuun 1948 lopussa. Armeija oli asetettu valmiuteen sen varalta. Oliko uhka todellinen, siihen Polvinen ei ota kantaa: ”Alkuperäislähteisiin perustuvien tarkkojen tietojen puuttuessa asia täytyy edelleenkin jättää avoimeksi.” Tulkinnat uhan reaalisuudesta käyvät ristiin, mutta varovaisena ja tarkkana tutkijana Polvinen välttää – tässä niin kuin muuallakin – johdopäätöksiä, joihin lähteiden ”ylitulkinta” herkästi johtaa.

Kommunisteihin Paasikivi joka tapauksessa otti entistä enemmän etäisyyttä. Sisäministeri Leino sai hänenkin puolestaan mennä. Kun YYA-sopimuksen tuoma ulkopoliittinen selkänöja oli varmistettu, sisäpoliittinen liikkumavara lisääntyi. Ja tätä sopi käyttäen hyväksi. Lopputulemana Paasikiven ”hirmuisista vuosista” Polvinen toteaa: ”Paasikiven johtama Suomi oli lujuttu ja joustavuutta tarkoituksenmukaisesti yhdistellen onnistunut tyydyttämään Stalinin välttämättöminä pitämät turvallisuusedut tavalla, joka pitkällä tähtäyksellä teki siitä Neuvostoliiton kenties parhaan rajanaapurin.”

Edeltävien niteiden tapaan elämäkerran neljänteenkin osaan liittyvät Hannu Heikkilän ja Hannu Immosen tiivit ja asiantuntevat osiot. Heikkilä kirjoittaa sotakorvauksista ja Immonen siirtoväen asuttamisesta sekä maanhankintalain synnystä. Ne täydentävät saumattomasti Polvisen yksityiskohtaista ja anniltaan poikkeuksellisen painavaa suurtyötä, jossa kuitenkin kohdehenkilön yksityiselämä jää toissijaiseen asemaan, mikä sinän-

sä on ymmärrettävää. ”Paasiki-
ven päiväkirjoihin ja yksityis-
arkistoon tutustuminen vahvis-
taa käsityksen siitä, ettei työ-
hönsä keskittyneellä vanhuk-

sella enää ollut maininnanar-
voista yksityiselämää”, Paasiki-
vensä läpikotaisin tunteva Pol-
vinen toteaa ja sanoillaan ker-
too olennaisen: iäkäs päämi-

nisteri ja presidentti oli täysin
omistautunut maan asioille ja
parhaalle.

Ari Uino